

Zbigniew Myczkowski

Szydłów – niezwykły krajobraz warowny w skali Europy

Szydłów – to miasto przede wszystkim niezwykle... Stwierdzenie to, z pozoru szablonowe czy truistyczne – wydaje się w sposób najprostszy oddawać to wszystko, co w wielu wymiarach składa się na fenomen tożsamości miejsca tego miasta. Tworzą ją:

- tradycja i kultura miejsca, czyli to wszystko, co stanowi o treści (historycznej, kulturowej, społecznej, gospodarczej) tego miasta,
- kanon miejsca, czyli to wszystko, co stanowi o formie (urbanistycznej, architektonicznej, krajobrazowej) tego miasta.

Należy bowiem na samym wstępie powtórzyć za wybitnymi badaczami średniowiecza – profesorami Leszkiem Kajzerem i Tadeuszem Szydłowskim, że można i należy mówić o niezwykłości i unikatowości Szydłowa w skali nie tylko regionu czy kraju, ale w skali Europy. Wyjątkowy jest nie tylko szydłowski, kazimierzowski zamek z tajemniczymi relikami cylindrycznych wież, rycerskiej sali, skarbczyka, skali i kondycji zachowania jego całego kompleksu, ale co najmniej równie unikatowy układ urbanistyczny całego miasta z rynkiem i rozplanowaniem ulic i placów, a z zarazem zachowanymi, wyjątkowo licznymi, autentycznymi „świadkami” przeszłości, głównie architektonicznymi: kościołami, synagogą, szpitalem, cmentarzem i wreszcie czterokilometrowym obwodem średniowiecznych murów miejskich z bramami i furtami. Całości „dopełnia” wyjątkowa lokalizacja miasta przesądzająca o jego niepowtarzalnej „superpozycji” krajobrazowej i indywidualności jego sylwety.

W ostatnich miesiącach opracowana została koncepcja¹ w oparciu o metodę wnętr architektoniczno-krajobrazowych profesora Janusza Bogdanowskiego oraz analizy panoram (K. Dąbrowska-Budziło), a także elementów analizy w obsza-

rze tak zwanej percepcji dynamicznej krajobrazu (U. Forczek-Brataniec), mająca na celu przede wszystkim wskazanie w ujęciu indukcyjnym (od ogółu do szczegółu) – konserwatorskich kierunków rekonstrukcji i upiększenia miasta. Nawiązuje to po części do interesujących w tym zakresie tradycji z historii Polski. Wystarczy wymienić Plan Wielkiego Krakowa z jego upiększeniem z roku 1900 czy zarządzenie ministra spraw wewnętrznych Sławoja-Składkowskiego z 1928 roku nakazujące na większą, krajową już skalę upiększenie miast i wsi polskich między innymi poprzez uporządkowanie i wzbogacenie zazielenienia ich historycznych centrów.

Zatem w części zawierającej studium architektoniczno-krajobrazowe opracowano drobiazgową analizę i syntezę, zgodnie z metodą JARK – WAK, obejmującą trzy fazy, a mianowicie: zasób – waloryzację – wytyczne strefowe i kierunkowe oraz szczegółowe działania konserwatorskie, rewalityzacyjne i kreatorskie, której wyniki umożliwiają władzom gminy podejmowanie bezpośrednio konkretnych decyzji inwestycyjnych lub pośrednio – poprzez zlecenie niezbędnych dokumentacji – opartą na nich realizację konserwatorskich i rewalityzacyjnych zadań.

Jest oczywiste, że w przypadku miasta o tak wielkim potencjale zabytkowych treści i form – od skali detalu po skalę krajobrazu – wszelkie działania muszą być konsultowane i uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Zaproponowana trójstopniowa forma ochrony i kształtowania, w duchu kreacji konserwatorskiej, całego układu miasta i jego unikatowego kontekstu krajobrazowego – określa wytyczne zarówno dla strategii konserwatorsko-przestrzennej, jak i działań „taktycznych” i „operacyjnych” w celu uzyskania optymalnej postaci zabytkowego krajo-

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

brazu i klimatu tego niezwykle miejsca na mapie Polski i Europy. Owa trójstopniowość to:

- działania w obrębie „zespołu i zabytków rejestrowych” otoczonego murami miejskimi; z tajemniczym kościołem Wszystkich Świętych i wzgórzem wokół niego, kościołem św. Ducha, dawnym szpitalem dla ubogich i cmentarzem, miejscem po kaplicy św. Leonarda i cmentarzem wisielowskim,
- działania w obrębie proponowanego „Szydłowskiego Parku Kulturowego” – najnowszej formy ochrony krajobrazu kulturowego, wprowadzonej *Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z 23 lipca 2003 roku,
- działania w obrębie strefy krajobrazowej ochrony konserwatorskiej – widoku „dalekiego” na sylwetkę zabytkowego krajobrazu miasta, której delimitacja wynika ze szczegółowych analiz i studiów.

Postulaty badawcze i wnioski konserwatorskie

Szydłów, ze względu na swą niezwykle ciekawą przeszłość i bogactwo istniejących tu zabytków o najwyższej randze, wymaga dalszych pogłębionych studiów i badań terenowych. Jest paradoksem, że miasteczko o takich tradycjach nie posiada opracowania, które spełniałoby kryteria profesjonalnej monografii. Nim jednak będzie możliwe stworzenie takiego studium, interdyscyplinarny zespół badaczy będzie musiał rozwiązać liczne problemy, które dotychczas nie zostały należycie rozpoznane i wyjaśnione. Do nich w pierwszej kolejności należy zespół zagadnień dotyczących początków osady. W tym przypadku nie możemy oczekiwać, że baza źródłowa w postaci wczesnośredniowiecznych przekazów pisanych dotyczących tej kwestii ulegnie wzbogaceniu. Szanse na odkrycie nieznanych dotąd dokumentów są bardzo nikłe. Pozostaje zatem podjęcie badań wykopaliskowych. Analizując układ przestrzenny historycznego Szydłowa i poszukując najbardziej dogodnych warunków geomorfologicznych do założenia osady lub też grodu (?) powinniśmy zwrócić uwagę na górzysty cyfel zajmowany obecnie przez kościół pw. Wszystkich Świętych. Jego naturalne warunki obronne z pewnością docenili organizatorzy pierwotnej osady. Większość badaczy i autorów publikacji dotyczących dziejów Szydłowa właśnie tutaj skłonna jest lokalizować domniemany gród. Wyniki postulowanych archeologicznych badań na wzgórzu powinny te dylematy rozstrzygnąć. Przy okazji uda się zapewne wyjaśnić inny problem, który wciąż frapuje badaczy. Chodzi o początki kościoła filialnego pw. Wszystkich Świętych, zdaniem

S. Kołodziejskiego – pierwotnie parafialnego. Można bowiem dopuścić możliwość, że pierwotnie świątynia mogła pełnić funkcję kościoła grodowego i parafialnego. Zapewne utraciła swój status farniej świątyni po lokacji miasta. Kwestie związane z osadą przedlokacyjną, ewentualnym grodem i początkami kościoła pw. Wszystkich Świętych mogą wyjaśnić jedynie metodycznie przeprowadzone badania archeologiczno-architektoniczne.

Nie miał do archeologów szczęścia zespół zamkowy, który po ostatnich rewelacyjnych odkryciach urósł do rangi jednego z najciekawszych założeń obronno-rezydencjonalnych w Polsce, a może nawet w Europie Środkowej. Jak można wnosić z rezultatów badań Leszka Kajzera, zamek powstał niedługo po roku 1350, z inicjatywy króla Kazimierza Wielkiego. Typowy dla fundacji tego króla „normalny” zamek administracyjno-obronny, ulokowany w północnej partii obecnego założenia, składał się z dwóch wież, wielkiego domu, murów obwodowych i prawdopodobnie budynku bramnego. Natomiast Ludwik Węgiński wzniósł w części południowej gotycki pałac, ozdobiony wspianą kamieniarką. Jego oprawa i wystrój architektoniczny porównywany być może ze współczesnymi rezydencjami władców naszej części Europy: na Wawelu, w Karlštejnie i Wyszehradzie. Można zatem stwierdzić, że sytuacja obserwowana w Szydłowie jest całkowicie unikatowa w skali polskiej architektury militaris. By umocnić to przekonanie i wyjaśnić wiele niezwykle ciekawych kwestii, należałoby kontynuować rozpoznania archeologiczne, nieszczęśliwie przerywane z różnych zresztą powodów.

Badań wykopaliskowych wymaga również miejski mur obronny, który zachował się doskonale w kilku odcinkach. Jak stwierdził największy znawca problematyki Jarosław Widawski: *Mury obronne w Szydłowie stanowią najlepiej zachowany zespół średniowiecznych obwarowań miejskich w granicach Polski kazimierzowskiej*. Mimo tego, dokładne wytyczenie jego przebiegu, zwłaszcza w partii północno-zachodniej, nie jest jednak możliwe bez rozpoznań archeologicznych. W bardzo dobrym stanie zachowała się, także dzięki zabiegom konserwatorskim, położona w południowej partii Brama Krakowska. Także i w jej przypadku rozpoznania wykopaliskowe przyniosłyby wiele istotnych informacji na temat konstrukcji mostu, zapewne zwodzonego. Niewiele natomiast wiemy o drugiej bramie, tzw. Bramie Opatowskiej, usytuowanej we wschodniej partii obwarowań miejskich. Zachowała się ona, po rozbiórce w drugiej połowie XIX w., w postaci nikłych resztek, a zupełny brak przedstawień ikonograficznych uniemożliwia jej wierną rekonstrukcję. Pewne światło na ten temat mogłyby rzucić dopiero wyniki badań wyko-

paliskowych. Będąc przy problematyce murów miejskich, warto wspomnieć o reliktach tzw. Wikarówki, czyli dawnej plebanii, która przylegała do wewnętrznego lica fortyfikacji miejskich. Również ta budowla nie miała szczęścia do badaczy. Zaplanowane na kilka sezonów rozpoznania archeologiczno-architektoniczne przerwano po pierwszym sezonie (1984 r.).

Niezwykle ciekawym obiektem zabytkowym jest zespół kościoła pw. św. Ducha i szpitala dla ubogich. Na temat jego początków zdania są podzielone. Badacze skłonni są datować budowę tego zespołu na 1. połowę XVI w. (w źródłach poświadczony w 1529 r.). W literaturze popularnej spotkać można jednak sugestię, iż kościół wzniesiono już w XIV w. i przy nim powstał klasztor franciszkanów. Aczkolwiek ten drugi pogląd nie ma żadnego poparcia w źródłach, to jednak ostateczne rozstrzygnięcie wątpliwości przynieść mogą jedynie rezultaty postulowanych badań archeologiczno-architektonicznych. Dotychczas w Polsce metodycznymi rozpoznaniem wykopaliskowymi objęto niewiele tego typu budowli (w Małopolsce jedynie w Bieczu).

Poszukiwań archeologicznych wymaga również zlokalizowanie i rozpoznanie pozostałości jeszcze jednej kaplicy istniejącej w Szydłowie. Kaplicę pw. św. Leonarda wspominają rejestry poborowe z lat 1530 i 1533. Jej położenie, *w polu przed miastem, przy drodze prowadzącej do miasta Rakowa*, określono z kolei w wizytacji z 1598 roku, natomiast w 1711 stwierdzono, że kaplica św. Leonarda jest całkowicie zrujnowana. Sądzę, że odnalezione relikty tej budowli warte są poznania metodami wykopaliskowymi i wyeksponowania.

Na łamach „Kuriera Ziemi Szydłowskiej” przetoczyła się niedawno bardzo interesująca i kompetentna dyskusja na temat tzw. cmentarza wisielowskiego w Szydłowie. Jak uznał Ryszard Kuc, rozstrzygnięcie wątpliwości, czy w ogóle taki cmentarz istniał, czy jest jedynie tworem „opowieści gminnych” lub informacje dotyczą cmentarza ariańskiego, mogłyby wyjaśnić badania archeologiczne. Podzielając w pełni słuszość tego stwierdzenia, można dodać zgodnie z wynikami opracowanego przez S. Kołodziejskiego *Studium historyczno-konserwatorskiego*, że istnieje historyczny przekaz potwierdzający funkcjonowanie owego cmentarza wisielowskiego, a przynajmniej znajdujemy w nim informację o stojącej tu szubienicy. Zawarto ją w lustracji przeprowadzonej w 1564 roku, wspomniano mianowicie o jednym łanie wolnym od opłat, na którym stała szubienica (*na którym jest zbudowana każń miescka alias szubienice, z którego lanu [z] dawna nic nie płacą*). Dzieje tej wyjątkowej nekropolii godne są poznania i przytoczony tu doku-

ment nie wyjaśnia wszystkiego. Postulować należy więc przeprowadzenie na terenie cmentarza badań wykopaliskowych.

Budowlą o wysokiej randze zabytkowej jest również szydłowska synagoga. Przeprowadzone prace renowacyjne i adaptacyjne na dłuższy czas zabezpieczyły budynek. W przypadku prowadzenia jednak remontów w piwnicach lub prac ziemnych przy fundamentach warto byłoby przewidzieć badania wykopaliskowe, a przynajmniej nadzory archeologiczne. Początki tej świątyni nie są bowiem do końca wyjaśnione.

Godny poznania przez archeologów i historyków budownictwa jest także gmach dawnego ratusza. Jak można wnosić z nikłych resztek dokumentacji (jedynie zdjęcia fotograficzne), prace odkrywkowe przeprowadzone w latach 1957-1958 przez Wacława Podleńskiego nie miały charakteru profesjonalnych badań archeologiczno-architektonicznych, stąd nie przyniosły one wielu istotnych informacji. W przypadku podejmowania prac ziemnych konieczne jest przeprowadzenie rozpoznania wykopaliskowych.

Bogactwo przedstawionych powyżej elementów dziedzictwa kulturowego w pełni uzasadnia twierdzenie, iż Szydłów spełnia wszelkie kryteria niezbędne do powołania tu parku kulturowego.

W odniesieniu do poszczególnych zespołów i obiektów można wstępnie przyjąć następujące wskazania konserwatorskie.

Zespół zamkowy – zburzyć salę gimnastyczną i eksponować relikty odsłoniętego domu zamkowego króla Kazimierza Wielkiego, jako unikatowego zabytku w skali kraju. Obniżyć o jedną kondygnację budynek szkoły i przysłonić roślinnością.

Skarbczyk – unowocześnić ekspozycję. Wyeksponować przyziemie obu wież cylindrycznych, jako unikatowego zabytku w skali Europy Środkowej.

Tzw. Sala Rycerska – wskazane opracowanie nowego programu prac zabezpieczających i rekonstrukcyjnych, przy zachowaniu całości jako trwałej ruiny. Najwłaściwsze byłoby całkowite usunięcie górnej, nadbudowanej partii budowli.

Mury miejskie – ustalić dzięki badaniom wykopaliskowym szczegółowy przebieg murów i zrekonstruować pełny pierścień fortyfikacji. Zakonserwować zniszczone fragmenty.

Brama Krakowska – przeprowadzić badania archeologiczno-architektoniczne, wyeksplorować zapadnię i zrekonstruować zwodzony most.

Brama Opatowska – przeprowadzić badania archeologiczne i uczytelnić rzut bramy. Rekonstrukcja raczej wykluczona ze względu na brak źródeł ikonograficznych.

Furta w wąwozie – przeprowadzić badania archeologiczne i uczytelnić rzut furty. Rekonstruk-

Szydłów. Widok ogólny (aut. Kasiewicz) drzeworyt, reprodukcja w „Kłosach”, 1869 (1) 93

Szydłów – zamek (aut. Kasiewicz). Drzeworyt reprodukowany w „Kłosach”, 1869 (1) 92

cja raczej wykluczona ze względu na brak źródeł ikonograficznych.

Kościół filialny pw. Wszystkich Świętych – przeprowadzić gruntowne badania archeologiczne na obszarze całego cypla i po odkryciu relikwiotów ewentualnego grodu eksponować je w formie skansenu.

Wikarówka – należy dokończyć badania archeologiczno-architektoniczne, zabezpieczyć obiekt i eksponować jako trwałą ruinę lub podjąć rekonstrukcję budowli z przeznaczeniem jej na ekspozycję zachowanych relikwiotów i zabytków pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych. Opracować materiały zabytkowe z dotychczasowych prac badawczych.

Zespół szpitala i kościoła św. Ducha – przeprowadzić badania, zrekonstruować i urządzić ekspozycję muzealną związaną np. ze szpitalnictwem.

Cmentarze – uporządkować cmentarz żydowski, zaopiekować się ocalałymi nagrobkami; tzw. cmentarz wisielowski przebudować i trwale zaznaczyć na powierzchni.

Rynek – po dekapitalizacji (lub wcześniej) wymienić błędnie zaprojektowaną zabudowę.

Dawny Ratusz – przebudować i zmienić przeznaczenie i użytkownika.

To tylko garść uwag dotyczących przyszłych działań, które powinny zmienić wizerunek miasta, zabezpieczyć i wyeksponować zabytki, a tym samym przyciągnąć turystów. Należy dołożyć wszelkich starań, by o Grodzie Szydłowskim nie powiedziano w przyszłości tego, co wyraził w 1810 roku „starożytnik” i znawca zabytków Wawrzyniec Surowiecki przy okazji charakterystyki położenia i stanu zachowania zamku Rawskiego: „Stoi teraz poszarpany od psotnej ręki, dowodząc zarazem wielkości swych twórców i nikczemności ich potomków”.

Uwarunkowania i powiązania widokowe

Uwarunkowania i powiązania widokowe zostały rozpatrzone w skali makro pozwalającej na analizę w szerokim kontekście krajobrazowym oraz w skali mezo i mikro dotyczącej wybranych, najbardziej problematycznych lokalizacji. Ponadto wzięto pod uwagę widok na zespół staromiejski niemal jednoznacznie określony murami średnio-wiecznymi lub ich śladem, jak i widok z miasta na otaczający krajobraz.

Ekspozycja w skali makrownętrza została wstępnie zakreślona przez dwie zasadnicze analizy widokowe.

Jedną z nich to wykres widoczności kościoła św. Władysława – najwyższego obiektu miasta, będącego wyznacznikiem obecności Szydłowa w szerokim krajobrazie Pogórza Szydłowskiego. Sylweta kościoła wraz z drzewostanem niejako koronuje pogórze, zapowiadając swym dalekim zasięgiem bliskość krajobrazu Gór Świętokrzyskich.

Druga analiza dotyczy widoku ze wzgórza znajdującego się na północ od miasta – jedyne miejsce, z którego widzimy Szydłów z góry, w szerokim kontekście krajobrazowym, sięgającym zalewu Hańcza. Miejsce to stało się terenem lokalizacji wież telefonii cyfrowej, a ponadto w projekcie planu zagospodarowania przestrzennego zostało przeznaczone do zalesienia, co niestety pozbawi je obecnych walorów widokowych. W ramach opracowanych studiów panoram przedstawiono zalecenia odsłonięcia widoku na stare miasto, zapewniające pełną ekspozycję dominant i subdominant pozytywnych, co pociąga za sobą odpowiednią zmianę zasięgu terenu przeznaczonego do zalesienia w projekcie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, umożliwiającą percepcję panoramy.

Ekspozycja murów

Studium ekspozycji murów miejskich objęło analizę widoczności z głównych punktów i ciągów widokowych na podstawie materiałów kartograficznych i panoram.

Za najcenniejszy uznano widok z drogi Staszów – Chmielnik ze względu na jakość ekspozycji (widok na bramę Krakowską, Salę Rycerską, Skarbczyk i najciekawsze fragmenty zachowanych murów) oraz liczbę użytkowników. Widok przy wjeździe od strony wschodniej jest częściowo zakłócony. Najbardziej ingeruje w widok zadrzewienie brzegu rzeki Ciekącej, które przysłania Skarbczyk, będący dla tego punktu ważnym zwieńczeniem formy murów. Ponadto agresywnie ingerują w widok reklamy, słupy przesyłowe oraz chaotycznie rozmieszczone znaki drogowe.

Widok od zachodu jest znacznie bardziej ograniczony, a to za sprawą wysepki pokrytej zadrzewieniem oraz obiektami usługowymi o wątpliwej jakości architektonicznej. Towarzyszą temu reklamy i znaki drogowe. Wszystko razem tworzy bałagan i giną w nim najcenniejsze obiekty wymagające uczytelnienia. Ponadto przysłonięta jest w widoku od wschodu Brama Krakowska. Ilustruje to zamieszczona na poprzedniej stronie plansza.

Zestawienie danych dotyczących widoku z poszczególnych miejsc pozwoliło na wyznaczenie strefy ochrony ekspozycji w zależności od sposo-

bu, jakości i charakteru ekspozycji oraz rzędu wielkości liczby odbiorców.

Strefa pierwsza obejmuje obszar będący przedpolem ekspozycji ciągłej z dróg i tras widokowych. Ciągła ekspozycja wywołuje pozorny ruch pierwszego planu w stosunku do eksponowanego obiektu – w tym przypadku murów miejskich i tła. Wynikiem tego jest bardzo wnikliwa dynamiczna penetracja przedpola widokowego. Na skutek takich uwarunkowań ekspozycyjnych jakiegokolwiek element na pierwszym planie może nagle przysłonić istotną dominantę krajobrazową lub nawet wciągnąć sposób kolejno przysłaniać poszczególne subdominanty uniemożliwiając percepcję obiektu, jakim jest panorama miasta w całości.

W strefie tej obowiązuje całkowite podporządkowanie wyznaczonego terenu ekspozycji biernej (widokowi na mury) i w zakresie mezownętrza. Wiąże się to z zakazem umieszczania elementów mogących w jakiegokolwiek sposób ten widok zakłócić. Dotyczy to zarówno obiektów kulturowych (budynki, mała architektura), jak i naturalnych (zadrzewienie, krzewy). Wszelkie elementy wprowadzane w strefę wymagają szczegółowych ustaleń co do lokalizacji i formy.

Istniejące elementy negatywne, takie jak:

- reklamy przydrożne – powinny zostać w najbliższym czasie usunięte,
- słupy trakcji napowietrznej – powinny zostać przewidziane do skablowania bądź zmiany lokalizacji,
- zielen przysłaniającą mury oraz bramę Krakowską, Skarbczyk i Salę Rycerską należy przyciąć bądź – w bezpośrednim sąsiedztwie murów – usunąć.

Strefa druga obejmuje obszary, gdzie zespół miejski stanowi obiekt ekspozycji punktowej lub osiowej. W wyniku tego penetracja przedpola i zapola ma charakter niemal statyczny, następuje mniejsza wnikliwość w teren będący oprawą widokową.

W strefie tej obowiązuje częściowe podporządkowanie fragmentów terenu: ekspozycji biernej (widokowi na mury) i ekspozycji czynnej (widokowi z murów) w zakresie makrownętrza, sprządzające się do wybranych korytarzy i wglądów widokowych.

Ciekawym problemem jest również ekspozycja murów od wewnątrz miasta, co do której stosują się zalecenia strefy przedpola ekspozycji. Należy tu wymienić wzajemną ekspozycję murów wokół synagogi, która powinna być zapewniona przez zagospodarowanie terenu wokół synagogi w postaci zieleni niskiej. Podobnie w przypadku ekspozycji murów w pobliżu kościoła św. Władysława, gdzie według planu miałyby się znajdować

parking. Obszar ten należy zagospodarować jako teren zieleni niskiej o charakterze reprezentacyjnym. Do tej grupy należy również dziedziniec zamkowy, gdzie ekspozycja murów powinna znaleźć odpowiednią oprawę adekwatną do wartości i niegdysiejszej roli tego miejsca.

Spojrzenie w przyszłość

W przypadku Szydłowa mamy do czynienia z niezwykle przypadkiem zachowania średniowiecznego układu przestrzennego wraz z murami średniowiecznymi zwieńczonymi Bramą Krakowską oraz znajdującego się w ich obrębie Zespołu Zamkowego.

Walory te przejawiają się również w wizualnej sferze oddziaływania miasta. Sylweta zespołu miejskiego oraz układ przestrzenny w granicach murów zachowuje niegdysiejszy porządek kompozycyjny, gdzie obiekty zachowały swą rangę przypisaną według niegdysiejszych hierarchii wartości. Najwyższy jest kościół św. Władysława, zabudowa zachowuje odpowiednio mniejszą skalę, a na jej tle eksponowane są zabudowania zamkowe i synagoga.

W celu zachowania i uczynienia walorów widokowych należy objąć ochroną ekspozycję z głównych punktów i ciągów widokowych w skali najbliższego otoczenia (mikro i mezo, jak i w skali makro), w tym celu wyznaczono strefę przedpola ekspozycji miasta oraz strefę ochrony ekspozycji w skali makro.

Ponadto proponuje się wprowadzenie elementów ekspozycji czynnej udostępniających walory miasta:

Ścieżki widokowe:

- na murach, pod murami oraz wzdłuż projektowanego zbiornika na odcinku Skarbczyk – Sala Rycerska,
- na murach znajdujących się za synagogą,
- na murach od Bramy Krakowskiej na zachód,
- wzdłuż Groty Zbója Szydły, skał będących pomnikami przyrody aż do drogi Szydłów – Gacki.

Ponadto po powstaniu zbiornika wodnego konieczne będzie poprowadzenie szlaku skrajem wzgórza naprzeciwko murów miejskich.

Należy zorganizować punkty i platformy widokowe:

- przy wyjściu przez mury obok Sali Rycerskiej (widok na zbiornik w kierunku zachodnim),
- na murach za synagogą – widok na Przedmieście Opatowskie, przez dolinę Ciekącej w kierunku północnym,
- na murach obok bramy Krakowskiej – widok na Przedmieście Krakowskie w kierunku południowym,

- rozważenia wymaga również lokalizacja punktu skierowanego na wschód – na dzwonnicy przy kościele Wszystkich Świętych – niegdysiejszej baszcie.

Szydłów jest miastem stosunkowo mało obecnym na turystycznej mapie Polski. Nie mieści się na ogólnie dostępnych mapach szczegółowych (jak chociażby na mapie Pomorza), nie sposób też znaleźć adnotacji na temat Szydłowa w przewodnikach turystycznych. Podobnie i przebiegające w okolicy szlaki skutecznie Szydłów omijają. Wobec powyższego koniecznym wydaje się włączenie Szydłowa w sieć turystycznych atrakcji, aby Szydłów „był po drodze”.

Do działań wprowadzających Szydłów na arenę turystyczną należałoby:

- poprowadzenie przez Szydłów szlaków krajoznawczych turystycznych oraz rowerowych. Przykładowo: „Szlak fundacji Kazimierza Wielkiego”,
- włączenie Szydłowa do pobliskich, już istniejących tras turystycznych samochodowych, pieszych i rowerowych.
- stworzenie lokalnych szlaków wokół miasta:
 - trasa wzdłuż murów miejskich,
 - rowerowy szlak historii Szydłowa (szlak poprowadzony przez Wapiennik, Lisią Skalę, miejsce po dawnej kaplicy św. Leonarda, obok muru cmentarnego do centrum).

Do rozważenia pozostaje koncepcja kształtowania wizerunku turystycznego miasta pod hasłem „Szydłów miastem bez barier”, na co pozwalają warunki topograficzne, skala miasta oraz zarysowujące się koncepcje inwestycyjne.

Takie określenie koncepcji „dostępności” na wstępie pozwala na uwzględnienie niezbędnych uwarunkowań już na etapie projektowym, bez konieczności kłopotliwych adaptacji zrealizowanych już inwestycji.

Wybrana literatura

J.L. Adamczyk, *Ikonoografia zabytków Kielecczyzny w grafice i rysunku*, Kielce 1980.

A. Andrzejewski, L. Kajzer, *Zamek królewski w Szydłowie w świetle najnowszych badań terenowych*, [w:] *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie Środkowej i Wschodniej*, pod red. M. Antoniewicza, Warszawa 2002, s. 391-409.

T. Borsa, *Szydłów*, [w:] *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce. Odbudowa i konserwacja*. Red. W. Zin, t. 1. Miasta historyczne, red. W. Kalinowski, Warszawa 1986, s. 461-476.

K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w. Zarys analityczno-syntetyczny*, Wrocław 1963.

J. Domański, A. Karłowska-Kamzowa, M. Kornecki, H. Małkiewiczówna, *Gotyckie malarstwo ścienne w Polsce*, Poznań 1984.

E. Węclawowicz-Bilska, *Szydłów. Układ przestrzenny*, [w:] *Architektura gotycka w Polsce*, pod red. T. Mroczko i M. Arszyńskiego, *Katalog zabytków*, pod red. A. Włodarka, Warszawa 1995, s. 226.

J. Fijałkowski, M. Zarębski, *Zamki, pałace i dworaki ziemi staszowskiej*, Staszów 1994 {Szydłów s. 44-50}.

B. Guerquin, *Zamki w Polsce*, Warszawa, 1984 s. 300-301.

L. Kajzer, S. Kołodziejcki J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, pod red. L. Kajzera, Warszawa 2001, {Szydłów s. 484-486}.

F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994.

Z. Myczkowski, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Politechnika Krakowska. Monografie, Kraków, 1 wyd. 1998, 2 wyd. 2002.

R. Mirowski Roman, *Świętokrzyski Album*, cz. III, Kielce 2001.

F. Sikora, *Starostwo szydłowskie z jurysdykcją grodzką w latach 1394-1438*, „Archaeologia Historica Polona” (w druku), 2005.

P. Sławiński, *Cmentarz wisielowski w Szydłowie*, „Kurier Ziemi Szydłowskiej”, nr 2/2004 (XXVI).

Słownik staropolskich nazw osobowych, pod red. W. Taszyckiego, t. V, z. 1 (Sabaszczewska – Starzy), Wrocław 1977.

J. Widawski, *Miejskie mury obronne w Polsce Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 20, z. 1, s. 41-61, 1972.

J. Wiśniewski, *Szydłów [w:] Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Stopnickiem*, Marjówka 1929.

E. Wiśniowski *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu. Studium geograficzno-historyczne*, Warszawa 1965.

¹ Forczek-Brataniec U., Myczkowski Z., Wowczak J. z zespołem, *Koncepcja krajobrazowa rekonstrukcji układu miejskiego Szydłowa*, Kraków 2005, mpis ss. 40, plansz i rysunków 22.

Kołodziejcki S., *Szydłów, Studium historyczno-konserwatorskie. Analiza historyczna i wytyczne konserwatorskie dla ochrony i rozwoju miejscowości Szydłów*, Kraków 2005, mpis ss. 112, rycin 44.